

Fra Dybbøl til trøbbel

Christopher Bruun som biografisk utfordring

Knut Aukrust

Institutt for kulturstudier,

Universitetet i Oslo

E-post: k.h.aukrust@iks.uio.no

Abstract:

Christopher Bruun (1839–1920) was one of the main figures within the Folk High School movement in Norway. This article has two main goals: First: to show how this movement has created Bruun both as a hero and as the opposite. Second: To launch an alternative and a much broader approach to the biographical construction of Christopher Bruun. By doing this, the article will deal with two opposite positions: the ideological one, which has promoted one specific picture of Bruun at the expense of other possible perspectives – and the more critical one, which rejected the character that the ideological interpretation had cultivated.

Nøkkelord:

Biografi, folkehøyskole, Christopher Bruun, sosialisme, kristendom

Biografien som genre er aktuell som aldri før, og avsløringer avløser hverandre: Munchfamiliens hemmelige pakt, den folkekjære Prøysens seksuelle legning, Sandemose-familiens private helvete sett igjennom en sønns blikk, bare for å nevne noen. Menneskenes liv og konstruksjonen av fortellingene om dem har lenge hatt en selvfølgelig plass innenfor det kulturhistoriske fagfeltet. I avhandlingen *Folket og eliten* har Ole Marius Hylland et interessante avsnitt om historie- og biografiskrivning som et selvrefererende prosjekt (Hylland 2002: 27f). Et påfallende trekk ved norsk folkeopplysning og litteraturen om den, er ifølge Hylland at den i så stor grad er skrevet av personer og miljøer som er en del av folkeopplysningsbevegelsen eller definerer seg som dens arvtagere. Selvreferering betyr

at hver ny generasjon skriver seg inn som en direkte forlengelse og arvtaker av den foregående generasjon. Det dannes et folkeopplysningens anegalleri hvor forjengene gis rollen som inspirasjon og legitimering. Her gjelder det å være på parti med historien. De biografiske fortellingene beveger seg over i hagiografiens eller legendehistoriens verden, hvor brysomme momenter holdes langt utenfor synsranden.

I etableringen av folkeopplysningens kanon har det vært mange skikkelser å ta av. En av de store aktørene var Christopher Bruun (1839-1920), legendeomspunnet og beundret i levende live som i ettertid. Jostein Gripsrud viser hvordan en annen sentral skikkelse, Ivar Aasen, ble dyrket fram til å "bli ein mytisk figur dei (bygde-intelektuelle

aktivistane i norskdomsrørsla) kunne nytta som identitetsskapande identifikasjonsobjekt med svært tilfredsstillande resultat for sjølvkjensla” (Gripsrud 1990: 47). Det samme kan i høyeste grad sies om Christopher Bruun. Koblingen mellom opphøyet idol og egen selvbevissthet kan fort føre til vansker. For hva om den kanoniserte ikke er slik vi gjerne skulle ha sett ham? Da kan det lett bli trøbbel – på flere plan. Denne artikkelen har to formål. For det første vil jeg vise hvordan norskdomsbevegelsen i sitt mytologiserende prosjekt har tegnet Christopher Bruun både som helt og skurk. For det andre vil jeg lansere en utfyllende og bredere tilnærming til den biografiske konstruksjonen av Christopher Bruun. I denne sammenhengen vil jeg forholde meg til to ulike posisjoner: Den ideologiske, som har dyrket fram ett bestemt bilde av Bruun på bekostning av andre mulige perspektiver – og den ideologi-kritiske, som har avvist den skikkelsen som den ideologiserende lesemåten har framelsket.

Profet halve livet

Det var høsten 1867 at den 28 år gamle akademikeren og bygutten kom til Sel i Nord-Gudbrandsdal for å starte høyskole på Romundgard. Bare noen år tidligere hadde han kjempet sammen med 140 andre norske frivillige ved Dybbøls Skanse på dansk side i krigen mot Preussen. I 1871 ble skolen flyttet til Gausdal, først til gården Fykse og i 1875 fikk den sitt eget bygg og sitt egen navn: Vonheim. Med sine *Folkelige Grundtanker* utgitt første gang i 1878 framsto han som høyskolebevegelsens fremste talsmann i Norge. Boka ble folkehøyskolens ideologiske kampskrift, kort oppsummert i det programmatisk uttrykket ”Kristendom og norskdøm”. Bruun behersket kunsten å kommunisere med

enkle og direkte midler. Han spiste simpel bondekost og gikk demonstrativt kledd i vadmel og rød nasjonal toppelue. ”Kristiania-dannelsen” lot seg provosere, mens hans egne elever følte både varme og entusiasme. Det er mange vitnesbyrd om hvordan bondesønner og -døtre etter endt vinterkurs på Vonheim så på Bruun ”som den største av alt stort, – som den store høvdingen som hadde kalla, og som Noreg skulde samle seg om”, som Stefan Frich, en av hans fremste elever, skriver i sine memoarer (Frich 1922: 131). Og tilsvarende heter det hos hans store beundrer Torstein Høverstad: Bruun var ”profeten som Gud sende Norig i ei tung stund” (Høverstad 1919: 152).

Men profetskikkelsen fra Vonheim var ikke helt uten problemer. I 1893 forlot Bruun bygda for å bli prest i byen – i Kristiania, i kvartalene mellom Pipervika og Ruseløkka – fram til 1918. Her begynner det første trøbbelet. For hvordan kunne han forlate det som skulle være hans livs gjerning? ”En merkelig parentes”, skriver professor Sigmund Skard om Bruuns 25 år i hovedstaden, noe ikke bare han, men oss alle kunne vært foruten (Skard 1972: 204). Og hva heter det ikke hos Rasmus Stauri, en av de fremste bidragsytere til folkehøyskolens historieskriving, i hans bok om høyskolens pionerer: ”At han måtte slutta i sine beste år, kastar liksom ein skugge over siste helvta av livet hans, noko han burde vore spard for” (Stauri 1930: 103). Vonheim i 1893; ”vannskillet i hans liv”, kaller biskop Eivind Berggrav det (Berggrav 1946: 33). Berggravs klare konklusjon er at det er i den første perioden historien må oppsøke ham for å forstå hans stilling i norsk og dansk åndsliv. Den samme Berggrav erstattet Bruun i redaktørstolen i tidsskriftet *For kirke og kultur* i 1908, etter at Bruun ble uakseptabel på grunn av sitt standpunkt i 1905.

Hvordan skal vi forstå det som skjedde i 1893, dette skiftet fra bonde og bygd, til by og arbeider? Var det slik at tida var gått fra Bruun og hans tankegods? Jeg har brukt litt tid på å fundere over denne overgangen fra Vonheim til Vika. Vonheim – bare navnet i seg selv samler og binder fortid og framtid. Et fikserpunkt med betydning langt utover Gausdal og Gudbrandsdalen.

Bildet på veggen

Bildet av Bruun har blitt formidlet av mange diktere. Mest kjent er nok koplingen mellom Bruun, Brand og Henrik Ibsen. Ibsen gikk og tumlet med livets mystikk og kallets krav under Peterskirkens mektige kuppel på begynnelsen av 1860-tallet og nærmest snublet borti Bruun som nyss hadde ankommet Roma til fots med sin militære sekk direkte fra Dybbøl. Bjørnstjerne Bjørnson irriterte seg etter hvert grenseløst over det han oppfattet som Bruuns kristendom ”over ævne”. Mang en poet hadde vært i nærheten av suset fra Vonheim; Anders Hovden, Lars Eskeland, Olav Aukrust bare for å nevne noen som har etterlatt seg panegyrisk lyrikk og prosa om den store åndsatlet (Høverstad 1919). Men også i nyere tid dukker han opp, som i Alfred Huges skuespill *Morten Kruse* fra 1975, hvor han fremstilles både kritisk og karikert.

En langt mer sentral rolle spiller Bruun i Edvard Hoems gjennombruddsroman *Kjærleikens ferjereiser*. Dette er en roman ”frå norsk kvardag” heter det på vaskeseddelen om boka i 1974. Om ”norsk kvardag frå ei øy ein stad på Mørkysten. Her er skuleungdom, ferjereiser og alkohol, her er fråflytting, karriere og halvkalde ekteskap, her er abortsøknader og marxist-leninistar, eit stykke Kvardags-Noreg slik mange kjenner det”. Midt opp i denne hverdags-

realismen spiller portrettet av Christopher Bruun en viktig rolle i bokas episke struktur. Portrettet henger i finstua til en av romanens nøkkelpersoner, bygdas tidligere postmann, gammel venn av folkehøgskolen og tilhenger av Venstre. Vi er i folkeopplysningens kjerneområde, og Bruun henger som den fremste representanten fra anegalleriet på veggen. Hans gamle disippel ser med undring og forferdelse på ”det sosialdemokratiske helvete” som har nådd helt fram til Eikøya og tettstedet Ramvik. Det er bildet av Bruun som utløser uroen:

Kven han nå var, han som let seg fotografere så alvorlig i sin beste manndom. La det vere, nå lever hans indre liv i føtene på ein eldre mann som går ned mot ferjeleiet i kulingen, ein mann som heiter Karl Magnus Skogmann, for folkehøgskolen, ungdommen og Venstre [...] Karl Magnus Skogmann, den gamle postmeistermannen, han som nå tenker på eit lite ord frå Christopher Bruun: Det er i ungdommen dei draumar skal drøymast som i manndommen skal bli verkeleggjort (Hoem 1974: 129).

Romanen kan leses som en konfrontasjon mellom den romantiske idealisme og moderne realisme. Og da blir ”den ungdomstid som etter herr Bruun skal vere draumelivets alder” langsamt, men dramatisk ”fortært i ein himmelstormande konstruksjon i hamneområdet på Eikøy”. Bruuns naive idealisme i Folkelige Grundtanker viser seg å være hjelpeløse tankeverktøy i det nye ”kvardags-Noreg”. Bruuns ord fra Vonheim blir med andre ord svar skyldig, skal vi følge Hoems resonnement.

Vi er tilbake til min undring. Hvorfor forlot han Vonheim i 1893? Hva er nøkke-

len til det som noen har kalt mysteriet Bruun? Det Bruun gjør er å flytte til Johannes menighet, midt i det urbane og industrialiserte Norge, med arbeiderkaserne og industriarbeidsplasser. Men Johannes menighet huset også borgerskap og overklasse, som i prestisjeprosjektet Viktoria Terrasse med bl.a. Henrik Ibsen som fornem leieboer og sognebarn. Fiff og filleproletariat side om side. Et halvt hundreårs arbeidsinnsats delt på to: Vonheim og Vika. Er det bare i den første periode vi skal oppsøke ham? Er han utgått på dato etter 1893, eller er det noen sammenhenger her som fortsatt kan utfordre og bevege?

Ut å søke tjeneste

Før vi går videre vil jeg rekapitulere noen nødvendige biografiske data, hovedsakelig basert på en selvbiografisk skisse som Bruun skrev i 1893 (Aukrust 1981 og Aukrust 1998).

Christopher Arndt Bruun ble født i Christiania i 1839 av velstående foreldre. Faren døde da Bruun bare var fire år gammel, og moren Lina flyttet med familien til Vang på Hedmarken, hvor hun hadde sin nærmeste slekt. Moren hadde stor innflytelse på sønnen, og han ble oppdratt til "Gudsfrygt og Arbeidssomhed", skriver Bruun. I 1850 flyttet familien til Lillehammer, hvor Bruun gikk på byens latin-skole. Etter avlagt 2. eksamen (tilsvarende ex-phil.), begynte han å studere teologi i Christiania fra 1857. Bak beslutningen aner vi påvirkningen fra en sterk og dominerende mor: "det paabudne Læreverk som Lydig Søn" kaller han studielivet i et brev til Bjørnstjerne Bjørnson (datert 30.11.1872). Som student mottok han impulser fra professor Carl Paul Caspari og hans forelesninger om Det gamle testamente. Han var

avgjort kritisk til den pietistiske tradisjonen som i første rekke professor Gisle Johnson målbar. I stedet fikk han teologisk ammunisjon fra Søren Kierkegaard: "For mig var det den rene vellyst at tumle med Kierkegaards paradox mod at skulle svælge den Johnsonske kavringgrød" skrev han senere (Bruun 1896: 135). Han deltok også aktivt i den skandinaviske studenterbevegelse og knyttet kontakter til det grundtvigianske miljø i Danmark.

Da Bruun var ferdig teologisk kandidat i 1862, var han sterkt i villrede om hva han skulle slå inn på. Påvirkningen fra Kierkegaard hadde lært ham "at være lidt varlig med at blive Prest" (Bruun 1878: 200). Avgjørende var hans skepsis til Statskirkens berettigelse, men dernest følte han selv at han var så "angreben af Tvivl" at han fant det uforsvarlig å veilede andre i religiøse spørsmål.

Tiden fram til 1867 brukte han dels til reiser i utlandet, og dels som lærer ved forskjellige skoler i hovedstaden og som manuduktør for teologiske studenter. I 1863 reiste han med moren og søsknene Peter og Thea til Roma, hvor han tok del i det nordiske kunstneriske miljøet, sammen med blant andre Henrik Ibsen.

Så brøt krigen ut mellom Danmark og Preussen om råderetten over Sønderjylland. Bruun ilte tilbake til Norge våren 1864 og holdt en flammende appell i Det norske Studentersamfund med oppfordring til studentene om å slutte seg til de danske styrker. Hovedpoenget for Bruun var at hele Norden var truet av åndelig og materiell undergang fra overmektige naboer, og nå var tiden kommet for å omsette den skandinaviske idé til praktisk handling. Sammen med om lag 140 norske frivillige deltok han på dansk side i kampene ved Dybbøl, hvor han utmerket seg med sitt langtreckende norske kammerladningsge-

vær. Og han gjorde flittige dagboksnotater og sendte brev til moren om både ergrelser og begeistring og ikke så lite krigsromantikk. Granatregnet over Dybbøl skildres som et gigantisk fyrverkeri til oppmuntring og inspirasjon. Bruuns resolute opptreden gjorde et sterkt inntrykk i samtiden, hvor han i mange miljøer fikk heltestatus. Historien om forbudet fra de danske offiserer mot å bruke sitt effektive gevær for "ikke at irritere fienden" skulle bli en av utallige anekdoter i skildringen av Bruun som en einstøing i kampen for sannhet og rett (Uhrskov 1916, Sletten 1962).

Heltebildet fikk ytterligere næring etter at han ble dimittert i august samme år, etter at danskene måtte gi tapt overfor en tallrik og avansert utrustet tysk hær, og vandret gjennom Europa til fots med sin enkle soldatskreppe for å slutte seg til sin familie i Roma. Henrik Ibsen var en av familiens omgangsvenner, og mange har villet se Bruun som en modell for Brandskikkelsen. Man har gjerne sett Bruuns handlinger i 1864 som en konsekvens av det kierkegaardske "enten-eller"-krav om den absolutte fordring "at være i existens", og tilsvarende hans brudd med Kristiania-dannelsen og opprettelse av folkehøyskolen i 1867 (Berggrav 1937, Sletten 1962). Her tror jeg imidlertid folkehøyskolens venner har gått litt vel langt. Ibsen har sikkert på sin måte vært imponert over Bruun, både hans framtoning og handlinger, men i og med at Brand ble publisert i 1866 kunne i hvert fall ikke folkehøyskolen være en del av Brand-konseptet. I det hele synes modellteorien om forholdet mellom Bruun og Brand som en sperre for vår forståelse av Bruun. Jeg vil heller si det slik: Bruun var ikke så mye modell for Ibsens Brand, som Brand var modell for ettertidens fortolkning av Bruun. Vi har så å si tolket Bruun som en klassisk Brand-skikkelse, ja kanskje

Christopher Bruun som soldat, ca. 1864. Foto: Hanneberg & Rosenstrand, Kjøbenhavn. Nasjonalbiblioteket, Billedsamlingen.

er det til og med slik at Bruun selv gikk aktivt inn i rollen som den ensomme stridsmann.

Hans kierkegaardske kritikk av statskirken handlet ikke bare om kirkens skavanker på systemnivå. Like viktig var hans følelse av å mangle personlige forutsetninger for å bli prest, i hvert fall på en stund. Et annet poeng i denne sammenhengen er det noe slentrende og litt tilfeldige over hans karriere som folkehøyskolelærer. Ved siden av soldaten for sannhet og rett møter vi også en usikker bygutt med borgerlig bakgrunn som er i stor tvil om hva han skal slå inn på som voksen. Han gjorde som mange av sine studiekamerater med formue: Han reiste rundt på det europeiske kontinent på jakt etter mening og spenning. Dybbøl ga både i pose og sekk, også i bokstavlig forstand. Sammen med den fascinerende krigserfaring fikk Bruun også erfare de danske bønders manglende nasjonale selvfølelse når de snakket ustoppelig om å dra hjem til ”mutter”. De intellektuelle var også merkelig passive når det gjaldt politisk og sosial handling.

Høsten 1866 og våren 1867 var han igjen på reise og gjorde noen stopp ved sentrale universiteter i Tyskland, men hovedgrunnen var å ordne opp i familiære og økonomiske spørsmål. På vei hjem la han turen innom de danske folkehøyskolene til Kristian Kold i Dalum og Ludvig Schrøder i Askov. Og hele tiden formidlet han tvil og usikkerhet om hva han skulle slå inn på. Før han dro, skrev han til moren Lina Bruun: ”jeg er for Øieblikket delt mellem den Tanke at blive i Christiania som Lærer eller at søge mig som Visergut til en gudfrygtig Prest” (datert 18.3.1867), eller kanskje det kunne dukke opp en tredje mulighet. Møtet med Kold og Schrøder har tydeligvis åpnet for en slik tredje løsning,

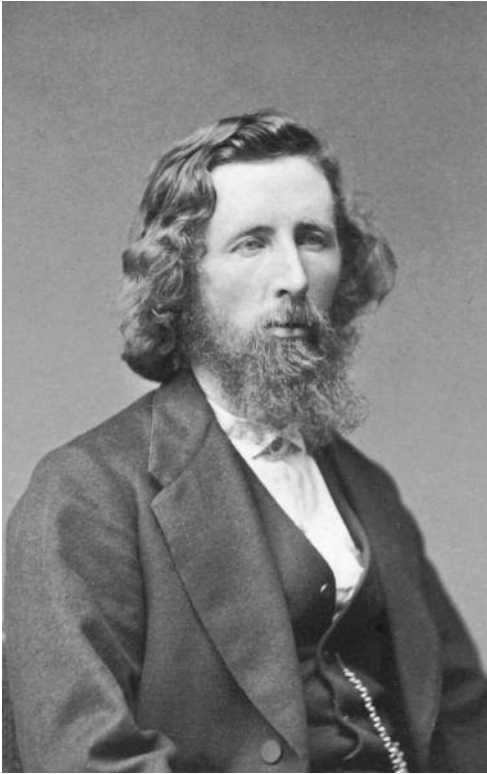
skjønt han er fortsatt i tvil. I ettertid har han skildret sine framtidsutsikter høsten 1867 på denne måten: ”Jeg havde Valget mellem to Ting, enten vove en Høiskole eller give mig til Vedhugger, en Kunst jeg havde øvet som Gut. Det blev da det første” (brev til Lars Eskeland 28.9.1914).

Og så begir han seg i vei sammen med en av sine studiekamerater Christian Horne oppover Gudbrandsdalen. De prøver seg flere steder oppover dalen for å finne husly for seg selv og en skole, men først lengst nord i Sel kommune, ved gården Romundgard lykkes de. Men da er de i gang.

Upraktisk og dum

Det er ikke min mening å underkommunisere Bruuns betydning som folkehøyskolens fremste ideolog. Langt ifra. Det er vel snarere slik at hans innflytelse gikk langt utover det relativt begrensede antall elever som gikk vinterkurs på Vonheim. Bruun var profeten som inspirerte mange, men fikk følge av få, skriver Jens Arup Seip på sin treffsikre måte (Seip 1997). De inspirerte skulle seinere utgjøre grunnstammen av kadrene med stor overrisslingseffekt der de kom, kanskje på en særlig sterk måte i de frilynte ungdomslagene. Allikevel er det påfallende hvordan Bruun allerede i utgangspunktet så på folkehøyskolen som en mellomtilstand, som en ventetid til det han følte seg kallet til. Danmark hadde sin Grundtvig, flere enn Bruun selv håpet på at han skulle spille en tilsvarende rolle her til lands.

Det var tette bånd til Danmark, og Bruun skrev omfattende rapporter til Schrøder i Askov, som ”en krigers melding til hovedkvarteret”. Men allerede i 1869, etter bare et par vintre på Sel skriver han at skolegjerningen er et liv på overflaten,

Christopher Bruun som folkehøyskolelærer, ca. 1880. Foto: Josephine Grundseth, Lillehammer. Nasjonalbiblioteket, Billedsamlingen.

”mitt egentlige Liv rører sig dybt under dette” (brev til Ludvig Schrøder, 24.10.1869). Et par år seinere melder han at ”jeg er udenfor nu og stiller med mit eget” (brev til Ludvig Schrøder, 6.3.1873). Krigserklæringene synes å være på retur. I 1876 skrev han både til Bjørnson og moder Lina: ”Nu er jeg endelig kommen saa langt, at det er afgjort at jeg trekke mig ud af Høiskolens Gjerning” (brev til Lina Bruun 26.12.1876).

Spørsmålet er derfor ikke så mye hvorfor han forlot Vonheim i 1893, heller rettere formulert: Hvorfor i all verden drøyde han det så lenge? Hvorfor forlot han ikke skolen når han i så lang tid varslet, eventuelt truet med å gjøre det? I et brev til sin

gode venn Ivar Blekastad skrev han ganske så muntert og selvironisk i 1899: ”Folkehøiskolen kommer jeg visst aldrig mer til at tænke på for min egen Del. Jeg kunde have sluttet 10 Aar før jeg gjorde det. Men jeg var meget upraktisk og dum” (datert 23.11.1899).

Grunnene var kan hende mer nyansert enn som så. Ett av problemene var knyttet til ”arvefølgen”. Bruun omgav seg med en rekke betydningsfulle og innflytelsesrike medarbeidere, som Ingvar Bøhn, Frits Hansen, Kristoffer Janson og Matias Skard. Men dagliglivet var ikke helt uten konflikter. Den store stjernen ved siden av Bruun var uten tvil Janson, men han brøt etter hvert med skolen for å bli unitarprest i Amerika. Frits Hansen hadde mer enn nok å stri med for egen del, så Ingvar Bøhn var den Bruun selv hadde lovet skulle overta kommandoen. Bøhn var en nervebunt av dimensjoner, med mange både fysiske og psykiske plager, som i perioder satte han helt ut av spill. På underfull vis ble han imidlertid helbredet av en omreisende svensk predikant, men først på begynnelsen av 1890-tallet sto han rede til å overta. I mellomtiden hadde Matias Skard nok så skuffet forlatt skolen for å søke tjeneste som lærer i Levanger.

Bak lå også konflikten med Bjørnstjerne Bjørnson. Bjørnson følte tidlig et sterkt slektskap med Vonheim-flokken, og ble med kjøpet av Aulestad i 1870-årene Bruuns nærmeste nabo. Gausdal framsto som et kulturelt sentrum i Norge. Men det var rivninger og konflikter, både idémessig og personlig. Bruun og Bjørnson var begge steile enkeltindivider med sterke synspunkter på hvem som skulle stå fremst i rekken. ”Jeg vil nødigg være sultan. Men skal det være en sultan på Vonheim, skal han hete Christopher Bruun og ikke Bjørnstjerne Bjørnson”, er en karakteristisk uttal-

else fra Bruuns side. Striden fikk konsekvenser for rekrutteringen til skolen, og Bruun selv gikk ut og advarte enkelte foreldre om å sende sine sønner eller døtre til Vonheim. Slik skriver han til en dansk prest i 1890: "Vor Skoles nærmeste Nabo er Bjørnstjerne Bjørnson [...] B. gaar og kjeder sig heroppe om Vintreerne, og det vilde være ham en velkommen Sport at sluge deres Søn. Bjørnson vilde med et eneste Blik opdaget ham og saa gjøre sit yderste for at fylde ham med Tro paa Bjørnson i Stedet for paa Christus" (brev til Møller datert 2.10.1890).

Kort sagt, Bruun var moden for å slutte med skolevirksomheten lenge før 1893, men det var ingen enkel sak å overlate skolen i en så vidt vanskelig situasjon som den hadde vært gjennom flere år. Men til slutt veide hensynet til egne oppgaver og utfordringer sterkere enn pliktfølelse overfor noe som allikevel syntes å gå mot en ende. Skolen ble nedlagt i 1896. Til sine nærmeste medarbeidere og venner oppsummerer Bruun situasjon slik i sin vemodige avskjedstale på Vonheim 15. august 1893: "Jeg har holdt længe ud i Folkehøiskolens tjeneste. Jeg vilde havt fuld grund til at forlade den allerede for atskillige Aar tilbage dersom denne Skolen havde staatt noget bedre her i Landet, end den gjør. De fleste vil vel synes at jeg har ventet alt for længe. I neste måned fylder jeg 54 år" (Framgang nr. 101, 1893).

Men til tross for en lenge varslet avskjed, sto vennene i folkehøyskolemiljøet sjokkerte tilbake. Denne kompromissløse idealisten som skulle være opphavet til Brands "intet eller alt", hva hadde skjedd med han, som plutselig søkte ly som betalt forkynner for statens offentlige religion? Han startet et tidsskrift *For kirke og kultur* sammen med Thorvald Klaveness som var tidligere kjent for sin konservative politiske

og teologiske innstilling. Samme år startet han "Centrum-Østlandet", en variant av "Det moderate venstre" som klart ble oppfattet som et erkereaksjonært parti av folkehøyskolens unge garde (Nærbøvik 2000).

Her er vi ved et viktig punkt. Vennene i folkehøyskolen, opplysningstankens begeistringshær, opplever det forsmedelige at deres store helt forlater den synkende skuta med prestedrakten som redningsvest. Hvor blir det av forbildet? Og hvordan kan Bruun fungere som identitetsskapende identifikasjonsobjekt?

Folkehøyskolebladet *Vor Tid*, med Lars Eskeland og O.A. Eftestøl som redaktører og Bruun-disipler, legger ikke fingrene i mellom. Under overskriften "Vonheim-folkene" fikk Bruun og hans nystartede tidsskrift *For kirke og kultur* så ørene flagret. Redaktørene hadde i likhet med alle de som hadde sett lyset fra Vonheim i sin ungdom, trodd mer på *Folkelige Grundtanker* enn på Bibelen. Men umiddelbart etter 1893 var situasjonen en ganske annen. Nå hadde Bruun vandret moderasjonens og reaksjonens brede vei. Han var ikke til å kjenne igjen. Hvor var det blitt av mannen fra Dybbøls Skanse og profeten fra Vonheim?

Christopher Bruun er prest i den norske statskirke, han udgir et tidsskrift sammen med presten Klavenæss. En række af vore mere kjende skrifteologer er medarbeidere. I politiken staar han sammen med Jakob Sverdrup, den kolde og dygtige beregningernes og manøvrernes mand, som ikke paa mange aar har slaat an en eneste streng i en norsk ungdoms hjerte. Paa lærerкурserne har Bruun lige til det sidste talt om profeten Samuel og forkyndt de evige helvedsstraffe. Vi kjender ikke Bruun igjen. Han er ikke lenger med blandt dem, som gaar i spidsen for den

frisindede ungdom. Christoffer Bruun fra Vonheim er kommet over paa den anden side, hvor de halve friheds- og fremskridtsmænd ligger og basker i dødvandet. (Vor Tid 1893: 452)

Hva skal man med fiender når en har slike venner?

Folkehøyskolens ethos

Folkeopplysningen var høyskolens mål og mening. Norges mulighet som nasjon og folk var for Bruun knyttet til bonden i et nært skjebnefellesskap. Bruuns program for folkehøyskolen slik han beskriver det i *Folkelige Grundtanker*, dreide seg om "at begeistre og at meddele en ideal Livsanskuelse" og videre "at aabne Norges Bønder Adgang til en aandelig Udvikling paa hjemlig Grund". Påvirkningen fra Grundtvig og hans tanker om en norrøn gjenfødelse er åpenbar. Den grundtvigianske bevegelse i Norge sto også i nærkontakt med venstrebevegelsen med historikeren Ernst Sars som sammen med Bjørnstjerne Bjørnson målbar en visjon for Norge med bonden som en sentral aktør.

Mot den europeiske dannelse ville han i stedet bygge på et norsk verdisett med Edda og Bibelen som grunnpilarer. Bokstavtrelldom og de døde klassiske språk som gresk og latin, skulle erstattes med det levende ordet og det norske folkemålet. Sentralt i Bruuns argumentasjon var Norges geografiske og historiske plassering i forhold til resten av Europa. Ved å tilhøre en avkrok, den ytterste europeiske periferi, var land og folk lite preget av de allmenne samfunnsforhold på kontinentet. Og i den grad man hadde et åpent øre og øye for utviklingen, i form av byborgerskapet og den intellektuelle elite, så førte dette til dekadanse, materialisme og nytelsessyke.

Bonden derimot var forskånet for en slik destruktiv påvirkning, foreløpig. Mot Europas "overcivilisation" framsto det norske bondesamfunnet som en fredet og uberrørt plett. For Bruun var det nordmennene som holdt fast på minnene fra den germaniske oldtid bedre enn noe annet folk. Riktignok var ikke disse verdier umiddelbart tilgjengelig. Den "ægte norske Eienommelighed" befant seg som en gnist gjemt i askedyngen. Folkehøyskolens fremste oppgave var å trekke bonden ut av det totale mørket hvor han hadde befunnet seg de siste hundreårene. Tidsperspektivet i dette oppdragelsesprosjektet var relativt omfattende: "Vore Bønder trænger vel endnu mindst et Aarhundre til at vokse i" for å fylle den rollen og de oppgaver Grunnloven hadde pålagt dem. Slikt sett befant bonden seg i en mellomtilstand mellom fortidas gullalder og samtidas forfall.

Kombinasjonen av høyskole og bonde-sønner bar i seg bud om en norrøn gjenfødelse og en kristelig fornyelse. Kristendommen i den pietistiske utgaven hadde ikke fremmet en slik utvikling. Den hadde vært ensidig fokusert på enkeltindividets frelse. Pietismen "tænker bare paa at frelse, havde jeg nær sagt, sin egen skidne Siæl" (Bruun 1895). Kristendommens opprinnelse derimot var knyttet til nasjonen og folket i følge Bruun. Jesu liv og virke var på mange måter en videreføring av den profetiske oppgaven til Moses om å lede jødefolket ut av slaveri og ufrihet mot det lovede land. Fra kjærlighet til land og folk utvikles kjærligheten til Guds rike. Utviklingen av den kristne kirke kan beskrives som en stafett mellom nasjonene hvor hvert folk hadde fått tildelt sin spesielle oppgave i historiens gang. Reformasjonen hadde ført lysestaken til Tyskland, men der var lysene i ferd med å

slukne. Nå sto muligens Norge for tur. La oss følge Bruuns resonnement i avslutning av *Folkelige Grundtanker*:

Det er denne kristelige Gjenoplivelse, som jeg haaber skal falde signende over Nordens Folkeliv, og bringe det gamle Ord til at gaa i Opfyldelse om, at hvad Norge var, det skal det atter vorde. Thi en Kristendom af gammel Malm vil i Norges Folkeliv, saa vidt jeg kan skjønne, finde bedre Jordbund end de fleste andre Steder. Og den vil kunne gjøre noget ud af vort Folk, som kun faa nu er i Stand til at tænke sig. Og jeg finder det endogsaa rimeligt, at en saadan Gjenfødelse af kristendommen, som hele Verden uden at vide det sukker efter, vil udgaa fra den norrøne Stamme. Denne Stamme bærer endnu et Stempel af Ungdomsfriskhed, af ubrugte Kræfter, midt i en aldrende, halvt affældig Tid.

Bruuns egen selvforståelse tilsa at han selv skulle ha en sentral rolle i dette arbeid, og vennene forsterket denne dyrkingen av en profetisk helterolle. Det er hele tiden snakk om å følge de sterke menn, utvalgt av Gud for en bestemt oppgave. Og han var heller ikke fremmed for at han selv kunne være en slik skikkelse: "Idelig og idelig gaar min Tanke til Grundtvig og spørger er Du den som kommer, eller skal vi her i Norge vente en anden? Gud give en klar vis Løsning, og om ikke alt for længe, hvis saa er Hans Vilje" spekulerer han i et brev til en dansk venn i 1874 (brev til Ludvig Schrøder daterert 23.4.1874).

Bruuns folkehøyskoleprosjekt var intet mindre enn å gjenskape og rekonstruere en norsk kultur og en norsk kristendom basert på Bygde-Norge. Hos Nina Witoszek inngår Bruuns resonnement som en bekreftelse

på hvordan det Norge som nasjonsbygger-eliten makte fram, var formet etter "pastoral opplysning" i dobbelt betydning: Den var for det første preget av landlig idyll, og for det andre ble et slikt bilde båret fram og bekreftet av et aktivt og taleført presteskap. Hun argumenterer for en sterkere sammenheng mellom protestantisk kristendom og moderne nasjonsbygging. Fremtidens Norge ble på 1800-tallet tegnet som et kristent, bondsk og antikosmopolitisk land, hevder Witoszek, og fortsetter: "I Norge avstedkom den unike kombinasjon av naturmytologi og en solid kristen etos et verdisystem som i betydelig grad preget utviklingen på 1800-tallet, og dertil skapte en forsoningsarena og et felles språk i et mangeartet, splittet samfunn" (Witoszek 1998: 65).

Det hjemlige har forrang framfor det fremmede. Jostein Nerbøvik har påvist hvordan det som skulle være et periferibasert anliggende, blir ledet av selvoppnevnte "folktribunar" med utgangspunktet i byene. "Det paradoksale er likevel at programmet vart sett ut i livet av ein motsett impuls – frå sentrum til periferi" (Nerbøvik 2000: 211 ff, se også Hylland 2002). De folkelige grunntanker ble første gang forkynt fra Studentersamfunnets talerstol under Bjørnstjerne Bjørnsons formannskap i 1870. Fotfolket i dette nasjonaliseringsprosjekt var de unge, norske kristne, sunne og uforderva menn. Det er de som representerer de "ubrugte Kræfter, midt i en aldrende, halvt affældig Tid". Det er poesisens og begeistringens tid. Budskapet var: Gå ut og gjør alle folk "til mine læreseinar". Ut av byen, ut til folket, bygg nasjonen! Slik lød parolen (Nerbøvik 2000).

Og vel ute på landsbygda møtte de i første omgang et kulturelt og politisk tomrom, som ventet på å fylles av ideologi og

lederskap. Bondesønnene og etter hvert også -døtrene var kunnskapshungrige og åpne for et budskap som framhever at det var deres kultur som representerte det genuint norske med kontinuitet fra norrøn storhetstid. Resonnementet var ikke enestående for Bruun. Ernst Sars hadde liknende tanker. Hele framveksten av det folkloristiske fagfeltet her til lands fra Jørgen Moe og P. Chr. Asbjørnsen via Moltke Moe til Knut Liestøl er båret oppe av denne kombinasjon av idealisering og ideologisering av fortida for å bygge det nye Norge (Hodne 2002). Det må trygt falle inn under Witoszeks klassifisering av et ”mem om det norske folk som den siste, ufordervede ’naturstamme’, omgitt av den europeiske sivilisasjons onder” (Witoszek 1998: 66). I sitt voluminøse verk om nasjonale strateger er Rune Slagstad delvis på linje med et slikt syn når han lar Bruun stå som en representant for et dansk-inspirert evangelium om norskdom med front mot den europeiske dannelsesstradisjon (Slagstad 1998: 95).

Men det er ikke nødvendigvis noen motsetning mellom en slik posisjon og det å øse uhemmet og helt bevisst av et internasjonalt vokabular og med klare ideologiske forbilder. For det er å overdrive når Witoszek, delvis med Brit Berggreen (Berggreen 1989) som støttespiller, karakteriserer Bruun som en notorisk xenofobiker. Slagstad ser tilsvarende et særskilt paradoks i Bruuns forkynnelse som i sin søken etter dannelsens grunn i det hjemlige, i norskdommen lot seg lede av dansken Grundtvig – og tyskeren Herder (Slagstad 1998: 94). Den er i så fall ikke mer paradoksal enn hele den nasjonale bevegelse som jo i seg selv var et internasjonalt og globalt fenomen. Nasjonalitet har, som Orvar Löfgren har påvist, sin internasjonale kulturelle grammatikk, som i sin tur ble

omdannet til egne nasjonale leksikon. Den internasjonale retorikken tilpasset seg ganske smidig den enkelte nasjons situasjon og behov (Löfgren 1993). Tanken om nasjonale særegenheter er med andre ord et globalt fenomen. Her gjelder altså verken jøde eller greker, danske eller tysker. For alle dreier det seg om å være ett – i nasjonen.

Det var den selveiende bondeklassen som skulle være bærer av det nye samfunnet og utgjøre kjernetroppene i oppbyggingen av en egen norsk nasjonal identitet. Her lå nøkkelen til tolkningen av Norges historiske rolle, som en herold for demokrati og selvstyre. Norskdomsbevegelsen, som Bruun hadde vært med på å gi det ideologiske fundament, var en del av den periferibaserte motkulturen og spilte en vesentlig rolle i nasjonsbyggingen. Dens motsetning var den borgerlige og dansk-dominerte bykulturen. Gjennom venstrealliansen fikk bevegelsen plass i maktens sentrum med påvirkningskraft både i det politiske og kulturelle landskap. Så langt innebar argumentasjon og politisk praksis en klar progressiv rolle.

1880-årene ble et vendepunkt for norskdomsbevegelsen. Den grep impulsene fra den urbane eliten og tolket den på egne premisser. Ved parlamentarismen og de frilynte ungdomslagene var bondebefolkningen uten kjennskap om eget fedreland blitt et myndig og selvbevisst folk. Og det hadde ikke tatt de hundre årene som Christopher Bruun hadde fryktet. Øystein Sørensen går så langt som til å kalle Bruun anfører av en ”nesten revolusjonær bondepolitikk” (Sørensen 2003: 361). Men det lå mange snarer og snublestener innbakt i både retorikk og ideologi. Snart skulle saker og ting skje.

For mye sur mjølk?

La meg prøve på en foreløpig oppsummering. Bruuns selvforståelse var ikke primært knyttet til folkehøyskolen, han ville gjøre noe mer og noe annet enn å undervise bønder og spise vassgraut og sur mjølk til kvelds. Det er i og for seg noe alle er enige om. Men det er ikke alle som liker tanken. Folkehøyskoleflokket har ensidig heget om heltebildet av Bruun hentet direkte fra Dybbøl til Nord-Gudbrandsdalen. Vi har den fantastiske skildringen fra Andreas Austlid fra festskriftet i 1909 under tittelen ”Då han steig fram”. Fylt av myter og sterk personlig erfaring formidler den noe av Bruuns sterke karisma:

Det fyrste eg høyrde um Bruun var, at han var ein raring og skruve aa sjaa til, men i botn og grunn ein ovkar, Han var av storfolk, av finaste slag; og han var høglærd, sprenglærd. Dei vilde havt han til professor der inne i Oslo daa han var ferdig, og baud honom 2000 dalar for aaret i løn. Men nei takk, han reiste fraa deim han, upp til det fattige Sel og gav seg til vera skulemeister aat bondegutar. Og der klædde han sig til gudbrandsdøl, med toppluva og snøsokkar, stod og hogg ved, og aat vatsgraut og sur mjølk til kvelds. (Austlid 1909: 36)

Fortellingen har mange interessante detaljer og korrektiver til standardfortellingen om Bruun. Et element i den var at Bruun selv var en mann av folket, kommet fra små kår (se for eksempel Sørensen 2003: 333). For Austlid ligger ikke styrken hos Bruun i en eventuell karrig oppvekst, men snarere et dramatisk brudd med pengemakt og karriere. Det er den kommunikative og solidariske handling. Det var slik han steg fram – og det var i grunnen slik de ville ha han. Men Bruun ville noe annet. Gausdal

og Vonheim var ikke et blivende sted. Han vil ut av skolen, han vil gjøre noe mer. Vennene likte det ikke, verken i samtid eller ettertid. Men de hadde visst det hele tiden, det bare stemte ikke overens med det bildet de har ønsket å skape av Bruun som folkehøyskolens mann.

Bildet av den falne helten i 1893 er ikke bare knyttet til prestegjeringen. Også politisk skjerpes motsetningene til den radikale del av norskdomsbevegelsen knyttet til Venstrepartiet. I 1893 er Bruun også med å stifte et politisk parti: Centrum-Østlandet, en variant av Moderate Venstre. Profilen var kristelig-ortodoks, sosial konservativ og agrarproteksjonistiske på grensen til det nasjonalistiske påpeker Nerbøvik. Partiets program appellerte til de etablerte og mektige bøndene på Østlandet og Trøndelag. Det var Bruuns gamle ”kumpan” Frits Hansen som måtte ta støytten på betegnelsen ”gausdølene” – en østnorsk variant av de foraktede ”oftedølene” – etter at Bruun nokså umiddelbart forlot både dalen og partiledelsen. Partiet forsvarte konge og union og det puritanske og asketiske kristne, norske bondesamfunnet. Her lå en garanti mot de nedbrytende krefter som kom i kjølvannet av urbanisering, industrialisering og framveksten av en kjempende arbeiderklasse. Det er ikke til å undres over at redaksjonen i *Vor Tid* ikke kunne kjenne han igjen, der han basket i dødvannet.

Skuffelsene skulle bli flere. Bruuns standpunkt i forbindelse med unionsoppløsningen i 1905 danner et særlig antiklimaks. For mot den nærmest totalitære oppløsning om 7. juni-vedtaket og den påfølgende folkeavstemning samme høst, stod Bruun som en av de svært få taleføre røster mot unionsoppløsningen. Folkehøyskolens venner var igjen i sjakk.

Bruuns argumentasjon i 1905 var preget av den samme kombinasjon av moral-

isme og politikk som han hadde forfektet tidligere. For det første hadde ikke Stortinget juridisk rett til å avsette kongen i og med 7. juni-vedtaket. For det andre, og kanskje viktigere, var det faren fra øst. Gjennom artikler og foredrag hadde Bruun i mange år advart mot Russlands ekspansjonslyst vestover. Unionen med Sverige var Norges viktigste garanti mot en slik trussel. Men i den opphissede stemning i juni-dagene 1905 var det lite rom for dissidenter. Bruun hadde tillyst en bibellesning i sin egen sognekirke, men ble fysisk stoppet av politiet. Hans eget tidsskrift *For kirke og kultur* nektet å trykke hans synspunkter, og til hans forsvarsskrift "Til det norske folk" var det umulig å finne noen norsk forlegger. Belastningen for tidsskriftet ble etter hvert så stor han nokså oppsiktsvekkende ble byttet ut med et ungt og ubeskrevet blad med navnet Eivind Berggrav-Jensen. Og både han og Frits Hansen, hans trofaste følgesvenn, ble mobbet til å avstå fra å stemme ved folkeavstemningen.

Tid for trøbbel

Heltedyrkingen var et program for folkehøyskolen. Bibelens og sagaens helter var daglig kost for ungdommen på Vonheim. Men denne bruk av historien reiser flere problemer. Grundtvigianerne og folkehøyskolebevegelsen ble kritisert for sin selektivitet, særlig i forhold til det norrøne. En kjenner av norsk middelalder som forfatteren Hans E. Kinck var ikke nådig. Han oppfattet deres svermeri for det eksklusivt norske under overskriften "bare norrønastamme alt til hope!" som frasefylte "u-eksaktheter" (Kinck 1922: 145). Kritikken rammet kanskje ikke så mye Bruun selv som hans arvtakere blant bondeungdommen i Gudbrandsdalen. Etnologen Brit Berggreen går atskillig lenger når hun

nærmest tar til orde for å fjerne den ene uen i etternavnet. Bruun leverte et helt verdensbilde på norskhetens grunn hvor det eneste som gjaldt var slagordet "norsk er best". Hun ser Bruun som et bindeledd mellom den kraftpatriotiske strømning fra 1814-mennene til blod og stamme-nasjonalismen i norsk mellomkrigstid: "For nordmenn i dag er disse blod- og stammereferansene påminnelser om de sterke fascistiske strømningene både her hjemme og ute i Europa, og det kan være ubehagelig å bli minnet om dem hos våre store menn", skriver Berggreen under overskriften "Folkelærer i nasjonal topp-lue" (Berggreen 1989: 155ff). Vi kan avgjort høre slike røster i Bruuns skrift og tale. Spørsmålet er imidlertid om ikke disse andre stemmene har blandet seg inn atskillige år etter at Bruun hadde uttalt dem.

Etter 1905 ble Norge etablert som en selvstendig nasjon, og det var tid for både konsolidering og ekspansjon. Den periferibaserte norskdomsbevegelsen kunne i noen sammenhenger nokså friksjonsfritt brukes til undertrykkelse og dominans over andre subkulturelle miljøer som ikke i samme grad fremsto som spesifikt norske. Dette gjaldt i særlig grad samer og folk av finsk opprinnelse. En annen gruppe som ikke passet inn i det etnisk norske, var taterne eller omstreiferfolket. Det manglet heller ikke på ekspansjonslyst, selv om evnen ikke i samme grad var til stede. Men polarstrøkene var fortsatt jomfruelige områder på kloden. Amundsens gjennomseiling av Nordvestpassasjen i 1906 var en bekræftelse på at nordmenn var bedre enn andre folk, i hvert fall når det gjaldt snø, is og kulde (Boman-Larsen 1995). Det var bare et norsk mannskap på et norsk skip og med en norsk ener i spissen som kunne gjennomføre det som mange tidligere hadde forsøkt: Erobringen av polen både i nord

og sør. Striden om Grønland i 1920- og 30-årene viser imidlertid at det dreide seg om mer enn skigåing. Periferiens uskyld var blitt til allmenne maktspirasjoner, riktignok uten å lykkes i særlig grad. Men med tragisk utfall bare noen år seinere, som kjent.

Vi er ved vannskillet 1893. Kanskje var ikke Bruuns rolle like viktig på den arena han faktisk ønsket å virke om vi sammenlikner med den første perioden av hans liv. Men var han utdatert? Eller enda mer problematisk – var han reaksjonær? En altfor standhaftig kobling mellom kristendom og nasjonalisme skurrer. Da blir det fort trøbbel. Brit Berggreen er ikke nådig, og kanskje vel urimelig når hun gir Bruun skylda for all norsk kraftpatriotisme: ”Bruuns foredrag og senere skrift (det vil si *Folkelige Grundtanker*) gir nøkkelen til atskillig forståelse av stemningsleiet blant nordmenn når de var – og er – på sitt mest nasjonalt selvgode” (Berggreen 1989). Nasjonalisme og innslag av raseteori finner også Nerbøvik hos gausdølene på Vonheim ”slik dei etter kvart skeia ut, særlig då Frits Hansen og ikkje minst Bruun sjølv” (Nerbøvik 2000: 52). Jeg synes nok at Berggreen, men også Nerbøvik leser vel mye av mellomkrigstidens historie inn i Bruuns tekster i moralens og etterpåklokskapens overlys.

Etter 1893 sto man overfor to valg når det gjaldt tolkningen av Bruun. Den ene varianten var å holde fast ved profeten fra Dybbøl og Vonheim. Slik holdt høyskoleflokkene fast ved sitt bilde. I sterke lyriske ordelag, Anders Hovden, Olav Aukrust, Lars Eskeland, Torstein Høverstad, i hyllingsdikt etter hyllingsdikt. En slik posisjon innebar å sette en strek over den andre varianten av Bruun, reaksjonens mann. Den andre varianten var å tolke Bruuns bonderomantikk som et tvilsomt prosjekt

særlig hvis man inkluderte den siste fasen av hans liv, hvor det som begynte som en progressiv bevegelse fortsatte over i nasjonalisme og høyre-radikalisme.

Torstein Høverstad representerte høyskolens ledende kadre. I skrift og tale har han holdt den nasjonale fanen høyt. Sammen med Lars Eskeland kanoniserte han Ole Vig (se Hylland 2002: 29). Og både Eskeland og Høverstad er de førende i Bruun-dyrkingen. Men her støter de på et problem. For mens Ole Vig døde i sin beste og kjempende ungdom, representerte Bruuns alder plutselig et problem. Slik talte Bruun-beundrerene Høverstad ved avdukingen av bysten gitt av Norges Ungdomslag på Bruuns grav i 1923.

Um Bruun hadde falle burt for 40 aar sidan, daa han stod midt i hardaste striden, vilde han i dag visseleg vore like stor, like livande; ein merkesmann paa vegen fram til det Noreg som St. Olav saag i synet framfor Stiklestad. Han har i liv og læra teke heilare upp den germanske frigjerings paa norsk grunn enn nokon annan aandshovding her i landet. Med Bruun, for ei nasjonal samling med rot i bondesamfundet for ein samlande rikstanke; imot den reine økonomiske klassekampen og den livsnjøtingi som herjer det moderne samfundet! Soleis fylgjer vi med hovdingen vaar; ikkje til gravi; men til siger for hans sak. For det er Noregs sak. Eit Noreg som ikkje fylgjer Christopher Bruun vil gaa under. Og det maa aldri henda. (Høverstad 1923)

En ting er Høverstads problematiske kopling mellom fortidens kamper og nåtidens strid. I denne sammenhengen er det imidlertid bortimot oppsiktsvekkende at han må ta liv av Bruun i 1893 for å få han

til å passe inn i folkeopplysningens selvbe-kreftende og selvrefererende prosjekt. Her inngår både Ole Vig og Brand-typen som forsterkende elementer. Men Høverstad går enda lenger. Bruun er "Kristus typen imillim os." Og det er den unge Bruun det dreier seg om, ja han må gå helt tilbake til Sel i 1867 for å få finne de sterkeste skild-ringer:

Ho hadde rett smaagjenta paa den gar-den uppe i Gudbrandsdalen der Bruun var kommen inn, vilde halda skule aat bondeungdommen: "Du mor, er det Kristus som er komen?"

Reddet i Vika?

Avslutningsvis vil jeg lansere en mulig tredje tolkning av Bruuns biografi. Jeg vil hevde at det kan være meningsfullt å stu-dere hans overgang fra bondesamfunn til industriarbeidersamfunn. Kontekstuell teo-logi er et begrep: hvordan tenkning, ideo-logi, teologi må sees i sammenheng med faktisk empiri, hverdagens banaliteter – enten i form av forskningsmekanismer eller også som impulser for endring. Her viser det seg at Bruun foretar en vending som ikke gjør han helt utdatert.

I norsk teologi og kirkeliv har Bruuns navn vært knyttet til to dansker: Grundtvig og Kierkegaard. Hver for seg representerer de på sett og vis to ulike prinsipper og posi-sjoner: På den ene siden det kollektivistiske og sosiale, på den annen side det individu-alistiske og eksistensialistiske. Teologen Dag Thorkildsen har i sin omfattende ana-lyse av grundtvigianismen og nasjonalismen i Norge naturlig nok berørt Christopher Bruun. Hos Thorkildsen dreier det seg først og fremst om Bruun og Kierkegaard. Hos Bruun møter vi en sterk kristen idealisme med krav om absolutt sannhet og med vekt

på den personlige avgjørelsen og den religi-øse inderlighet når det gjelder trosforhold-et. "På samme måte som Kierkegaard fryk-tet han ikke for å bli stående alene eller bli utsatt for spott når han forkynte det han oppfattet som rett og galt" (Thorkildsen 1996). Men også Bruuns personlige habitus, med vekt på askese, tungsinn og puritansk livsførsel, gjorde ham til alt annet enn en representant for den grundtvigian-ske "glade kristendom". Her synes det imidlertid som om Thorkildsen faller for klisjeenes Bruun, skapt i første rekke av folkehøyskolens venner (og fiender). Kristendomsforståelsen bør neppe gjøres til et spørsmål om humør og personlig sinne-lag. For med utgangspunkt i Grundtvigs sosiale appell og ved hjelp av Bruuns per-sonellkapellan Halfdan Wexelsen Freihow skjer det en åpning av det Brit Berggreen kaller Bruuns bonderomantiske verdens-bilde til også å inkludere arbeideren.

Kombinasjonen kristendommens sosi-ale dimensjon og mennesket Jesus utvikles gjennom hele Bruuns forfatterskap. I en dispuTT med Ernst Sars og *Nyt Tidsskrift* i 1887 framhevet Bruun den fortolknings-messige utfordring som lå i det å oppfatte Jesus som menneske. Enhver ny tid vil se Jesus fra stadig nye sider. Hovedkjenne-tegnet ved 1880-årenes Jesus-bilde var å se han som det "simple Arbeides Talsmand". Det er i og for seg ikke tvil om at Bruun her hadde bonden i tankene. Men parallelt med egen utvikling fulgte han også opp den teologiske forskning om den historiske Jesus. Her var det særlig produksjonen til den tyske teologen Adolf Deissmann som fattet interesse. I en av hans mest kjente avhandlinger "Licht vom Osten" utvikler han sin hovedtese om at Jesus og de første kristne virket innenfor og rekrutterte fra underklassen, blant bønder og arbeidere; den såkalte proletarhypotesen. Hos

Deissmann fant Bruun synspunkter som til en viss grad understøttet hans egne, og kanskje viktigere, ga nye impulser til hans egen teologiske oppfatning. I foredraget "Atter lidt om Jesus som Menneske" fra 1910 utdyper Bruun sin nye erkjennelse. Klarere enn før slår Bruun fast den sosiale bakgrunn for kristendommens opprinnelse og de sosiale konsekvenser av dens budskap. Jesus og Paulus sprang ut av massene. Jesus var selv bonde og arbeider, og han talte til bønder og arbeidere. Dermed ble kristendommen i urkirken et tegn på de forandringer og impulser som skulle til for å omforme enkeltmennesket og samfunnet. En slik forandring springer ut av underklassens egen erkjennelse, og er ikke pådyttet dem ovenfra – forandringene "gaar nedenfra opover, ikke omvendt". Tidens bilde av Jesus-skikkelsen var ikke lenger bare snakk om landlig idyll, men omfattet også "Bønder og Arbeidsfolk" (Bruun 1911).

Denne innsikten i at kristendommen i sin opprinnelige skikkelse talte småfolket og arbeidernes språk, burde i sin tur få konsekvenser for kirkens egen forkynnelse, slik at den kunne bli tilgjengelig både for "Bønder og Arbeidsfolk". Det nasjonale var ikke lenger bare et resultat av pastoral koloritt, men var med ny erkjennelse om mennesket Jesus, og med Christopher Bruuns egne erfaringer som prest i Kristiania, på flyttefot inn i det urbane, inn til byen.

Gjennom kontakten med arbeiderklassen i egen menighet fikk han et konkret og håndfast møte med det nye Norge preget av industrialismens gjennombrudd. Dermed ble han ikke stående ensidig forankret i et før-industrielt romantisk Bonde-Norge. Etter 1905 ga han flere ganger både offentlig og privat, uttrykk for hvordan hans tidligere verdensbilde sakte, men sikk-

ert måtte vike plassen for den sosiale virkelighet som omgav han i hovedstaden. Han tok kontakt med den organiserte arbeiderbevegelse og deltok på sosialistiske møter. Det positive i sosialismen blir for Bruun først og fremst utjevningstanken: "Dersom socialismen er istand til, om ikke at utslette saa dog mildne den skrikende forskjell mellem rig og fattig, har vi da ikke grund til at takke den i kristendommens navn" spør han i 1916 (Bruun 1916).

Innledningsvis fulgte vi Karl Magnus Skogmann, gammel Bruun-elev, og hans avskrivelse av sin lærermester som utgått på dato. Men så langt trengte kanskje ikke forfatteren Edvard Hoem å gå. Han lar romanen ende opp med at den samme Skogmann kjøper Klassekampen av den ufrivillig gravide Mette Nilsen på Rutebilkafeen i Ramvik. Men hva gjør ikke virkelighetens Christopher Bruun, jamngammel med Hoems Skogmann? Jo, han har møte med radikale ungsosialister og leser den revolusjonære SocialDemokraten. Hadde Bruun blitt stående ved Dybbøl og Vonheim, ja da kunne vi snakket om trøbbel. Men landlig idyll og pastoralt landskap ble reddet av arbeiderkasernene i Vika.

Fullføre – tross uro

Det var i Johanneskirken i Vika han baler med overgangen fra gammel til ny tid. Et siste bilde av Bruun den 23. oktober 1904: Det var den søndagen midt i kirketiden at Østlandsområdet ble rammet av et etter norske forhold, kraftig jordskjelv. I Johanneskirken står Christopher Bruun på prekestolen og taler for en fullsatt kirke om bønnens makt. Selve skjelvet føltes i begynnelsen som en liten rystelse, men etter hvert tiltok det. På grunn av spesielt dårlige grunnforhold ble kirken hardt

*Christopher Bruun
I samarie fra omkring 1905.
A.B. Wilse. Norsk
Folkemuseum.*

rammet. Benkene begynte å riste som om det skulle være i en sporvogn, melder Aftenposten dagen etter. Bruun fortsatte ufortrødent videre, men panikken begynte å gripe om seg blant de om lag 1000 tilhørere. En kvinne skrek høyt, det høstes glass som knuste, og i løpet av noen sekunder var alle på beina. I løpet av kort tid var kirken tømt. Men Bruun ga seg ikke, han talte til ende, om enn for tomme

kirkebenker: ”Sogneprest Christopher Bruun fuldførte Gudstjenesten trods uro, og skjønt Menigheden strømmede ud”, heter det i Aftenpostens referat (Aftenposten nr. 604, 24.10.1904). Der har vi han kanskje, den ensomme stridsmann som har tatt veien fra Dybbøl og Vonheim til hovedstadens kaotiske sentrum. Det er jordskjelv og det er uro. Steiner faller fra gesimsen. Kanskje han er fanget av eget

selvbilde som den som kjemper alene? Folkehøgskolens venner kjenner bare den unge Bruun, og skulle nærmest sett han begravet i 1893. Samtiden og delvis ettertiden har avskrevet den gamle Bruun som reaksjonær og utdatert.

Biografien som genre må imidlertid forholde seg til hele menneskeliv, også alle årene etter fylte 50. Muligens er det å ta for hardt i å kalle Bruun for sosialist, men det er påfallende at denne siden av Bruuns virke har ligget i taushet. Kan hende det inngår i et annet selvreferende prosjekt om vi skal vende tilbake til Hyllands tese? For det er absolutt mulig at det er en kime av den nye tid som har trengt inn, åpningen mot arbeiderklassen og sosialismen. Det er ikke mange som har oppfattet det, i sin trengsel for å komme ut av kirken. Tilbake står han ganske alene – ”Sogneprest Christopher Bruun fuldførte Guds-tjenesten trods uro, og skjønt Menigheden strømmede ud.”

Litteratur

Aftenposten nr. 604, 24.10.1904

Aukrust, Knut 1981. *Fra Vonheim til Vika : Christoffer Bruun 1893-1920*, UiO.

Aukrust, Knut 1999. ”Christopher Bruun”. I: *Norsk Biografisk Leksikon, bind 2*, Oslo.

Aukrust, Knut 2000. ”Stammende røster; Machiavelli, Kinck og ... jeg”. I: Brandt, Rasmus (red.): *Nærhet og avstand. Kulturelle forbindelser mellom Norden og Italia gjennom tidene*, Oslo.

Austlid, Andreas 1909. *Daa han steig fram. Minne fraa Christopher Bruuns høgskule*, Kristiania.

Berggrav, Eivind 1937. ”Christopher Bruuns forhold til Ibsens Brand”. I: *Kirke og Kultur*, b. 44, s. 147-158.

Berggrav, Eivind 1946. *Norske kirkeprofiler*

fra siste slektsledd, Oslo.

Berggreen, Brit 1989.: *Da kulturen kom til Norge*, Oslo.

Boman-Larsen, Tor 1995. *Roald Amundsen : en biografi*, Oslo.

Bruun, Christopher 1878. *Folkelige Grundtanker*, Hamar.

Bruun, Christopher 1896. ”Mere om det norske presteskab og pietismen”. I: *For kirke og kultur* b.3, s. 129-140.

Bruun, Christopher 1895. ”Det norske presteskab og pietismen”. I: *For kirke og kultur*, b. 2, s. 604-610.

Bruun, Christopher 1911. ”Atter lidt om Jesus som Menneske”. I: *Luthersk Kirketidende*, s. 4-16.

Bruun, Christopher 1916. ”Kristelig frem-skridt”. i: *For kirke og kultur*, b. 23, s. 606-624.

Framgang nr. 101, 1893

Frich, Stefan 1922. *Fraa arbeidslive mit. Ei liti dølabbok*, Kristiania.

Gripsrud, Jostein 1990. *Folkeopplysningens dialektikk. Perspektiv på norskdomsrørsla og amatørteateret 1890-1914*, Oslo.

Hodne, Bjarne 2002. ”Sagnforskning – historien om de trefortellinger”. I: Amundsen, Arne Bugge et al.: *Sagnomsust: fortelling og virkelighet*. S. 60-81, Oslo.

Hoem, Edvard 1974. *Kjærleikens ferjereiser*. Oslo.

Hylland, Ole Marius 2002. *Folket og eliten. En studie av folkeopplysning som tekst i tidsskriftet Folkevennen*. Oslo.

Høverstad; Torstein 1919. *Kristendom og norskdom, festskrift til Christopher Bruun. Utgjevi med studnad av norsk ungdom*, Oslo.

Høverstad, Torstein 1923. ”Christopher Bruun. Tvo minnetaler”. I: *Kirke og Kultur* b. 30, s. 466-487.

Høydal, Reidun 1995. ”Periferiens nasjonsbyggjarar : vestlandslæraren og Volda

- lærarskule 1895-1920”, *KULTs skriftserie; nr. 39* Oslo.
- Kinck, Hans Ernst 1922. *Storhetstid. Om vort aandsliv og den litterære kultur i det trettende aarhundrede*. Kristiania.
- Löfgren, Orvar 1993. ”The Cultural Grammar of Nation-Building. The Nationalization of Nationalism”. I: Anttonen, Perti (ed.): *Nordic Frontiers*, Turku, s. 217-238.
- Nerbøvik, Jostein 2000. ”Nasjonsbygging og modernisering. Tema med variasjonar. Artiklar og talas 1990-2000”. *Skrifter frå Ivar Aasen-instituttet. Nr. 8*, Volda.
- Seip, Jens Arup 1997. *Utsikt over Norges historie: tidsrommet 1814-ca.1860, tidsrommet ca. 1850-1884*, Oslo.
- Skard, Sigmund 1972. *Det levande ordet: ei bok om Matias Skard*, Oslo.
- Slagstad, Rune 1998. *De nasjonale strateger*, Oslo.
- Sletten, Vegard 1962. *Christopher Bruun – soldat for sanning og rett*. Oslo.
- Sørensen, Øystein 2002. *Kampen om Norges sjel*. Bind III Norsk idéhistorie. Oslo.
- Thorkildsen, Dag 1996. ”Grundtvigianisme og nasjonalisme i Norge i det 19. århundre”, i *KULTs skriftserie nr. 70*, Oslo.
- Uhrskov, Anders 1916. *Christopher Bruun*, København.
- Vor Tid 1893
- Witoszek, Nina 1998. *Norske naturmytologier. Fra Edda til økofilosofi*, Oslo.
- 26.12.1876
Christopher Bruun til Lars Eskeland: datert 28.9.1914
Christopher Bruun til Ivar Blekastad: datert 23.11.1899
Det kongelige bibliotek, København:
Christopher Bruun til Ludvig Schrøder: datert 24.10.1869
Christopher Bruun til Ludvig Schrøder: datert 6.3.1873
Christopher Bruun til Ludvig Schrøder: datert 23.4.1874
Rigsarkivet i København:
Christopher Bruun Brev til Christen Møller: datert 2.10.1890

Brevsamlinger

- Nasjonalbiblioteket, Oslo
Christopher Bruun til Bjørnstjerne Bjørnson: datert 30.11.1872
Christopher Bruun til Lina Bruun: datert 18.3.1867
Christopher Bruun til Lina Bruun: datert